

**UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE”, SUCEAVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE SOCIO-UMANE
DOMENIUL FILOSOFIE**

**CIORAN – FILOSOFIA UNUI „ANTIFILOSOOF”
REZUMAT**

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Bogdan POPOVENIUC

Doctorand:

Adrian BUZDUGAN

Suceava

2022

CUPRINS

I. Motivația și miza lucrării.....	1
II. Elemente de metodologie.....	2
III. Concepte-cheie.....	3
IV. Cuprinsul tezei de doctorat.....	4
V. Structura lucrării.....	5
VI. Concluzii.....	19
VII. Bibliografie selectivă.....	21

Mulțumiri

Doresc să aduc mulțumiri speciale conducătorului științific al tezei, domnului prof. univ. dr. Bogdan Popoveniuc, pentru permanentul său sprijin de-a lungul perioadei de pregătire și de elaborare a acesteia, precum și pentru faptul că mi-a oferit libertatea de a exploata și aborda tema de doctorat într-un mod personal.

De asemenea, doresc să îmi exprim gratitudinea față de membrii comisiei de îndrumare a lucrării pentru materialele puse la dispoziție, sfaturile și sugestiile oferite, doamnei lector univ. Niadi-Corina Cernica, domnului prof. univ. dr. Adrian Niță și domnului lector univ. dr. Marius Cucu.

Se cuvine să adresez, în același timp, calde mulțumiri doamnelor profesoare Simona Modreanu, Mihaela-Gețiana Stănișor, Simona Constantinovici și domnilor profesori Ion Dur, Constantin Zaharia, Iosif Cheie-Pantea, Ion Militaru, Marius Dobre, Marian Victor Buciu, Ciprian Vălcan, Gabriel Mardare, Titus Lates pe care, atunci când i-am contactat în legătură cu anumite nelămuriri sau cereri, au răspuns cu o promptitudine și o sollicitudine demne de a fi menționate aici.

I. Motivația și miza lucrării

Dintru început, trebuie precizat că Cioran este cel mai controversat filosof român. Din cauza dificultății scrierilor sale este pasat de filosofi în zona literaturii, iar de literați – mai puțini, e drept – în zona filosofiei. Așa se întâmplă că opera sa, de cele mai multe ori tratată de critici și istorici literari, prezentată succint în articole de dicționar sau tangențial repovestită în monografiile, condamnată în trecut de istorici ori, mai nou, demontată în șantiere psihanalitice sau psihoterapeutice, încă nu a fost niciodată „cernută” filosofic cu succes.

Există unele lucrări care tind să-i explice gândirea filosofică, dar care, în fapt, se reduc la a prezenta rând pe rând cărțile sale, creionând cumva punctele lor de interes și / sau comentându-le facil; cum observa și Mircea A. Diaconu, de cele mai multe ori, „o carte despre Cioran riscă să nu depășească limitele discursului tautologic”¹. Aforismele sale, fragmentele, gândurile sau chiar frânturile sale de gând sunt dificil de comentat; cum spunea Jean-François Revel referindu-se la Cioran, „e cu neputință aproape să-i comentezi pe marii prozatori aparținând acestei familii... Unicul comentariu îngăduit pentru acest gen de scriitori este citatul.”². Mai ales că unele sentințe laconice duc cu gândul la o persiflare involuntară a exageratelor axiomatizări raționaliste, spre exemplu, „omul este *inacceptabil*”, „speranța e forma *normală* a delirului”, „scepticismul este credința spiritelor fluctuante”, „*ideea*, un paravan ce nu ascunde nimic” etc.

Cioran spunea că orice lucrare „supusă exigențelor unei construcții, falsificată de obsesia continuității, este prea coerentă ca să fie adevărată.”. În acest sens, mi-am dorit ca această cercetare să fie nu atât „adevărată”, cât edificatoare, să fie o adecvată introducere în dificila sa filosofie – căci avem de-a face cu un gânditor care de timpuriu nu s-a mai dorit a fi un filosof. Să descrie cât mai clar cu putință ce anume câștigă gândirea filosofică prin Cioran.

Nu textele dificile, cum sunt cele ale lui Hegel, constituie o capcană în filosofie, ci acelea aparent dificile, cum ar fi cele ale lui Heidegger, sau cele aparent simple, cum este cazul lui

¹ Mircea A. Diaconu, *Cui i-e frică de Emil Cioran?*, București, Cartea Românească, 2008, p. 5.

² În Emil Cioran, *Țara mea. Mon pays*, București, Humanitas, 1996, p. 82.

Cioran. La o privire superficială, din perspectivă filosofică, ideile lui Cioran par extrem de simple și descumpănitor de repetitive, impresia de moment fiind că doar stilul rasat face ca desenul din covor să fie o hologramă înșelătoare, care lucește în fel și chip, dând naștere la atâtea și atâtea interpretări.

Mult timp am crezut că riscul este al celor care încearcă să-l descrie pe Cioran pornind de la o anume temă filosofică, al celor care încearcă să creioneze, subiectiv, un Cioran care urmează neabătut punctul lor de vedere, al celor care încearcă să etaleze un Cioran *al lor*, dar, până la urmă, înclin să cred că dorința de-a te apropia de *adevăratul* Cioran este ambiția cea mai mare și, prin urmare, cea mai riscantă întreprindere. Evident, există o plasă de siguranță, în cazul unui eșec, rămâne propunerea (involuntară) a unui *alt* Cioran, dar, pentru ceea ce mi-am propus în mod manifest, cartografierea filosofiei lui, nu ar fi un lucru mulțumitor. Indiscutabil, Cioranul devenit „experiența Cioran” are atracția sa și se pliază pe gustul consumatorului ocazional de literatură cu pretenții filosofice, dar poate că tocmai de aceea, reala apropiere de filosofia „antifilosofului” Cioran o consider, mai mult ca oricând, indicată. Pornind de la o înțelegere cât mai justă a gândirii sale, pot fi prețuite altfel studiile pe teme bine definite, axate pe detalii, comparații sau ultime consecințe.

În această lucrare mi-am propus să extrag nucleul, gândul filosofic, la care am avut intuiția că Cioran nu a renunțat niciodată. Firește, nu e vorba doar de *contactul* cu filosofia, până în ultima sa carte publicată, existând trimeri la Alcmeon din Crotona, Zenon, Seneca, Epictet, Marc Aureliu sau Epicur. Reușește însă gânditorul privat să iasă cu totul din sfera filosofiei? Faptul că gândurile sale nu mai sunt exprimate în jargon filosofic atrage după sine și independența dorită? Sau e vorba de un eșec filosofic? Trebuie să îi dăm dreptate lui Livius Ciocârlie – „Rar scriitor mai bine servit de cuvinte decât Cioran. Oricât de mult ar spune, tot felul *cum* spune e mai mult.”³? Sau Cioran chiar are *ce* spune? Cred că am reușit să demonstrez că reala forță a ideilor sale filosofice se poate (re)găsi doar prin coroborarea afirmațiilor sale răspândite în atâtea mii de fragmente, prin refacerea unui puzzle uriaș.

³ Livius Ciocârlie, *Caietele lui Cioran*, București, Humanitas, 2007, p. 14.

II. Elemente de metodologie

În cea mai mare parte a lucrării m-am axat pe metode clasice de cercetare, utilizând cu precădere metoda documentării și interpretarea analitică. Asta nu înseamnă că nu am recurs la analize comparatiste, acolo unde a fost cazul, sau la abordări originale, solicitate de textul extrem de dificil de poziționat doar în domeniul filosofic. O noțiune, cum ar fi chiar „cuvântul”, poate avea la Cioran într-un loc o definiție extrem de clară, iar într-altul, o definiție mult nuanțată. Cum observă și Simona Modreanu, Cioran este unul dintre aceia care caută modalități ingenioase de a ocoli „monovalența cuvântului în și prin cuvânt”⁴. În cele mai multe dintre cazuri, „definirile” cioraniene nu sunt interșanjabile, nu sunt valabile pretutindeni în opera sa, nu pot fi aplicate pentru înțelegerea „corectă” a oricărui fragment, a oricărui text în care apare definitul. Cioran nu lucrează cu invarianți pentru a spori soliditatea iluziei, a vrăjirii noastre. Limbajul este o convenție, desigur, dar fără superfluul „cuvânt”, nu ar mai exista lumea așa cum o știm, *in extremis*, nenecesarele cuvinte i-ar aneantiza toate scrierile, fie ele mai legate sau simple culegeri de maxime. Astfel că există un risc în a-l cita trunchiat, „definițiile” *aduse* la obiect putând fi neadecvate, chiar dacă justifică o teză interpretativă. E adevărat, greu de jonglat și cu citarea generoasă, *in extenso*, soluție care ar fi și cea mai potrivită – vizând fidelitatea –, și cea mai nepotrivită – îngreunând orice demers explicativ sau interpretativ.

În ultimul capitol al lucrării, în care am analizat îndeaproape specificul gândirii cioranieniene, am procedat, interdisciplinar, utilizând concomitent instrumentar filologic, cât și filosofic. Într-o primă fază, am trecut în revistă lirismul, retorica, stilul, fragmentarismul uzitate, explicând și straniul mod în care cuvintele par să preia *volatilitatea* senzațiilor și *fulguranța* gândului, ca mai apoi să recurg la hermeneutica filosofică.

⁴ Simona Modreanu, *Cioran ou la chance de l'échec*, Saint-Chéron, Éditions Unicité, 2021, p. 107.

III. Concepte-cheie

Antifilosofie, anti-sistem filosofic, fundament fiziologic al ideilor, visceralitate, boală, insomnie, luciditate, exces, fanatism politic, tare „filosofice”, singurătate, nedesăvârșire, filosof, gânditor privat, „antifilosof”, filosofie tradițională, filosofie atipică, discurs dihotomic, tragicul existenței, existențialism, scepticism, stoicism, epicureism, cinism, filosofie eclectică, lirism, retorică, stil, fragmentarism, spațiu, timp, Dumnezeu, mistică, extaz, iubire, moarte, sinucidere, „scara stărilor negative”, plictis, melancolie, tristețe, suferință, disperare, descompunere, transfigurare, ireparabilul, iremediabilul, filosof literat, moralist, înțelept.

IV. Cuprinsul tezei de doctorat

INTRODUCERE.....	5
I. CHEI DE INTERPRETARE ALE REFLECȚIEI CIORANIENE	13
I.1. Tarele fiziologice.....	18
I.1.1. Maladiile trupului.....	20
I.1.2. Insomnia.....	26
I.2. Tarele intelectului.....	28
I.2.1. Luciditatea.....	30
I.2.2. Excesul	35
I.3. Tarele morale.....	38
I.3.1. Duplicitatea	40
I.3.2. Fanatismul politic.....	47
I.4. Tarele „filosofice”	50
I.4.1. Singurătatea.....	53
I.4.2. Nedesăvârșirea	55
II. DISCURSUL DIHOTOMIC CIORANIAN.....	63
II.1. Filosof și/sau <i>gânditor privat</i> ?	63
II.1.1. De la filosofia tradițională spre o filosofie atipică.....	65
II.1.2. De la filosofia atipică spre gândirea autentică	75
II.2. Între o filosofie a vieții și o filosofie pentru viață.....	82
II.2.1. O filosofie a tragicului existenței.....	84

II.2.2. O filosofie practică pseudoelectică	95
III. SPECIFICUL GÂNDIRII CIORANIENE	107
III.1. Ipostazele gândului	107
III.1.1. Lirismul	115
III.1.2. Retorica.....	118
III.1.3. Stilul	121
III.1.4. Fragmentarismul.....	126
III.1.5. „Je-ne-sais-quoi”-ul cioranian	132
III.2. Ipostazele gânditorului.....	135
III.2.1. Filosof.....	137
III.2.2. Antifilosof.....	147
III.2.3. Răzvrătit	150
III.2.4. Excomunicat	156
III.2.5. Moralist.....	163
III.2.6. Înțelept.....	168
CONCLUZII.....	173
BIBLIOGRAFIE	179

V. Structura lucrării

Cioran – Filosofia unui „antifilosof” debutează cu un argument în care am prezentat oportunitatea cercetării și este urmat de trei mari capitole.

În primul capitol al lucrării, am prezentat critic unele dintre cele mai importante chei de interpretare a operei cioraniene, sistematizându-le. Sunt chei de interpretare verificate, cum ar fi *insomnia* sau *luciditatea*, propusă între alții și de Fernando Savater și girată chiar de Cioran, sunt chei de interpretare promise, rămase în suspensie, cum ar fi *nedesăvârșirea* (Eugen Simion) sau ajustări ale unui „punct arhimedic”, cum ar fi *excesul*, concept peratologic în jurul căruia Nicolae Turcan vede gravitând întreaga operă cioraniană. Pe toate le-am grupat în patru categorii: *tare fiziologice* (suferințele trupești și insomnia), *tare ale intelectului* (luciditatea, excesul), *tare*

morale (duplicitatea, fanatismul politic) și *tare „filosofice”* (nedesăvârșirea, însingurarea). Și toate luptă împotriva dorinței lui Cioran. După el, nu trebuie încercată sistematizarea „meditațiilor asupra capriciilor”, la care a purces Nietzsche în scrierile sale, Meister Eckhart în predicile lui sau Angelus Silesius în distihurile sale contradictorii – înșiruire la care, se subînțelege, și el s-ar dori adăugat, cu aforismele lui paradoxale. „Hățișul de idei”, atitudinile, stările autorului, prin excelență subiective, nu trebuie pliate și organizate tematic, „să încerci să găsești în ele unitatea, sistemul, înseamnă să le distrugi puterea de seducție”⁵. Din păcate – sau din fercire? – este exact ceea ce mi-am propus, lucrarea de față să se alătore puținelor încercări „de întemeiere și legitimare a interpretării filosofice a operei lui Emil Cioran”⁶, tăind cărări în seducătorul labirint stilistic, să devoalez bucăți din filosofia celui ce nu s-a dorit a fi considerat un filosof.

Capitolul l-am subdivizat în patru secțiuni:

1.) *Tare fiziologice*

„Spiritul meu nu se ridică la nivelul sensibilității mele”, se destăinuie Cioran în jurnalul său, „nici inteligența mea, nici mijloacele mele de expresie nu sunt la înălțimea facultății mele de a simți”, simțirea fiind totuna cu chinul. „Toate opțiunile mele, înainte de a fi intelectuale, elaborate, conștiente, sunt organice, viscerele.” La Cioran până și scepticismul este „visceral înainte de a fi intelectual. Este produsul chimistului meu cel mai intim, e purtătorul de cuvânt al organelor mele.” Este firesc, deci, să se extragă din această zonă, a problematizării senzațiilor, posibile chei de interpretare, fire roșii întretesute care să dea un înțeles, să confere o oarecare unitate gândirii și scrierilor sale.

Boala este „un dat fundamental al existenței cioraniene”, ba chiar „fundamentul identității sale”, având drept consecință ultimă «boala identității». Nici mai mult nici mai puțin, „un om din fragmente, care suferă de boala identității”. Cioran reușește însă să distileze esența maladiilor sale, *suferința*, și reinstituie artizanal o ființă ce poate avea acces la cunoaștere tocmai prin suferință: „tot ce nu iese din suferință e *fals*”, spune el, „a suferi înseamnă a *produce cunoaștere*”⁷. Ca în budism, boala este însă iluminantă, nu distruge sinele, ci, mai degrabă, apropiată de „suferința mântuitoare” kierkegaardiană, este „salvatoare a sinelui pentru că ea

⁵ Cioran, *Ispita de a exista*, București, Humanitas, 2019, pp. 137-138.

⁶ Viorel Cernica, *Filosofie românească interbelică: perspectivă fenomenologică*, ediția a 2-a, Iași, Ed. Institutul European, 2006, p. 198.

⁷ Mircea A. Diaconu, *Cui i-e frică de Emil Cioran?*, p.26, p. 234 și p. 14.

deschide drumul culmii”, un derivativ necesar subiectivității deschise către universal, supraconștiinței. E de reținut că în cărțile sale Cioran vorbește despre boală la modul generic. Bolile sale, suferințele trupești le aflăm mai ales în *Caiete*, jurnal nedestinat publicării, ci distrugerii, precum și în corespondența către prietenii apropiați.

Unii interpreți ai operei lui Cioran au considerat că *insomnia* ar putea fi cea care a dat forma gândirii cioraniene. Eseista Marta Petreu, studiindu-i „dosarul medical” *Pe culmile disperării*, distinge „cele două mișcări opuse și complementare pe care le declanșează nesomnul perpetuu”: „hipertrofierea eului” și „vidarea existenței [...] de orice umbră de sens”⁸, insomnia având prin urmare un rol fundamental în trezirea sa spirituală. Nicoleta Dabija consideră și ea insomnia „responsabilă și vinovată de reflecțiile aspre, de continuitatea obsedantă a temelor”⁹, iar Gabriel Liiceanu se întreabă la un moment dat dacă filosofia lui Cioran n-a rămas cumva la nivelul adolescenței marcate de insomnie.

Chiar și la cincizeci de ani după cumplita experiență – insomnia morbidă –, Cioran rămâne totuși la părerea că „nu e atât de rău să suferi de insomnie în tinerețe, fiindcă asta îți deschide ochii”, este „cea mai mare experiență pe care o poți avea în viață”. Timpul curge, dar nu mai avansează, e un „dușman” care te silește să te repliezi și să-ți conturezi conștiința, firea. Se întoarce la ce spunea: „Insomnia este fântâna vacuității”, orele smulse neantului transformate în gând. Abia peste ani și ani de zile, Cioran va concede că „orice veghe e împuținare, uzură”, somnul, inconștiența, care-s totuna cu liniștea, pacea, cu animalitatea, au totuși și ele un rost, vorbindu-se cu îndreptățire despre un „somn *reparator*”. „Datorez insomniilor mele tot ce-i mai bun și tot ce-i mai rău în mine”.

2.) Tarele intelectului

Petre Țuțea, bun prieten al lui Cioran și cunoscător al scrierilor acestuia, considera că luciditatea a fost caracteristica sa dominantă. La fel, Joan M. Marin Perez, autorul eseului *Cioran o el laberinto de la fatalidad*, este de părere că „axa care stă la baza gândirii lui Cioran este luciditatea. Cioran este un călău al iluziilor. Luciditatea sa penetrează sistemele filosofice, religioase și ideologice pentru a scoate la lumină ceea ce filosofii, clerul și ideologiile au ascuns în

⁸ Marta Petreu, *Despre bolile filosofilor. Cioran*, Iași, Polirom, 2017, pp. 36-37.

⁹ Nicoleta Dabija, *Noaptea lui Cioran. Eseu metafizic asupra confesiunii lui Emil Cioran*, București, Editura Contemporanul, p. 11.

culise”¹⁰. Mario Andrea Rigoni, scriitorul și criticul literar care a îngrijit traducerea în italiană a operei lui Cioran, crede că Cioran, ca și Giacomo Leopardi, practica „un fel de «ultra filosofie», o formă de luciditate provocată de sfârșitul tuturor filosofiilor”¹¹. La fel, Ion Dur apreciază și el că, „opera lui Cioran este o singulară *dramă a lucidității*”, „o luciditate împinsă însă peste marginile ei, acolo unde, după cum spun sursele taoiste, ea îmbracă haina coșmarului”¹².

Luciditatea este un „inimaginabil tur de forță” și e de presupus că în cele mai multe dintre cazuri, Cioran a luat cu amândouă mâinile ce i-a oferit, „bucuria și nebunia și frica” apropierii de adevărul ultim. Prețioasa luciditate este, după cum just observă Fernando Savater, un răgaz de conștiință în marea de inconștiință. O stare temporară ce nu poate fi prelungită sau repetată voit; „fiecare moment de luciditate poate fi ultimul”, poate fi ultima „insuliță luminoasă în starea tulbure a delirantului”. Ridicându-se împotriva *vrăjirii* noastre, „ridicându-se împotriva iluziei limbajului, luciditatea se confruntă cu viața”, în fața căreia repurtează o victorie fulgurantă, lipsită de cuceriri.

3.) *Tarele morale*

Mulți i-au reproșat lui Cioran *duplicitatea*, că a „teoretizat” sinuciderea, dar că nu a transformat-o în act. Astfel, conform unui raționament simplist, Cioran a vorbit mult despre sinucidere, dar nu a recurs la ea, prin urmare, existând o inconsecvență flagrantă între ceea ce a scris și modul în care a ales să nu-și rezolve drama existențială, opera sa poate fi pusă sub semnul îndoielii. Și nu doar sinuciderea mult prea mult amânată, ci și calculele tânărului avid de glorie, traiul bazat pe ajutoare financiare și varii expediente, drepturile de autor fiind în mod cert insuficiente, refuzul premiilor literare sau chiar atât de omeneștile inconsecvențe au făcut pe mulți să avanseze ideea unui Cioran înșelător, alunecos.

Patrice Bollon, în riscantul său eseu *Cioran, l'hérétique*, nu vede eroarea / *fanatismul politic* din tinerețe a lui Cioran – susținerea tangențială a ideologiilor grupărilor de extremă dreapta, prin publicarea foiletoanelor trimise din Germania nazistă și *Schimbarea la față a României* –, ca fiind una secundară sau întâmplătoare, ci, dimpotrivă, una „centrală, motrice în reflecția sa, chiar *decisivă* pentru înțelegerea sa”¹³. Eseistul francez crede că greșeala lui Cioran

¹⁰ Joan M. Marin Perez, „Cioran este un călău al iluziilor”, în Ciprian Vălcan, *Cioran, un aventurier nemișcat. Treizeci de interviuri*, București, ALL, 2015, p. 199.

¹¹ Mario Andrea Rigoni, „Amintiri despre Cioran”, *ibidem*, p. 247.

¹² Ion Dur, *De la Eminescu la Cioran. Semne ale spiritului românesc*, Craiova, Scrisul Românesc, 1996, p. 177.

¹³ Patrice Bollon, *Cioran, l'hérétique*, Paris, Gallimard, 1997, p. 27.

reprezintă „cheia înțelegerii omului și a operei sale. Din această perspectivă, exilul și trecerea la limba franceză ar echivala cu o tentativă de reechilibrare a propriei personalități”¹⁴.

4.) *Tarele filosofice*

Datul genetic, plictisul, oboseala, iubirile neîmplinite, renunțarea la limba română etc. generează și întrețin *nedesăvârșirea*, iar această nedesăvârșire ajunge să fie manifestă și în scrierile sale. Caracterul fragmentar al textelor cioraniene se explică nu doar prin impresionismul utilizat, unica modalitate de altfel prin care senzațiile efemere, fulgurante – la care gânditorul se oprește, considerându-le unicele trăiri autentice – pot prinde o anumită formă. Trecerea grăbită, nestăvilită de la de la o temă la alta, de la un subiect la altul este proprie unui gânditor care vizează doar esența, este proprie unui scriitor care preferă să se folosească doar de momentele de inspirație și care știe că nu mai poate susține un demers care să solicite organizare și sistematizare – lucruri pe care, de altel, le consideră extrem de plictisitoare. Odată epuizată esența, celelalte caracteristici sau consecințe nu mai prezintă niciun interes, efortul unei terne construcții exhaustive fiind de evitat.

Dacă acceptăm nedesăvârșirea drept tară filosofică, devine caduc locul comun conform căruia Cioran a renunțat la formula eseului (doar) pentru că diluează gândul, preferând în schimb exprimarea nudă a sclipirii, a intensității acestuia. Firea sa, precum și neîmplinirile sale l-au făcut să fructifice cu precădere momentele de inspirație în care a reușit să-și transpună trăirile, să dea o formă laconică gândului în scurtul răgaz dintre două căderi. Analizând și câteva numai din sursele care i-au alimentat fără încetare nedesăvârșirea, se poate distinge clar că forma aforistică nu a fost o alegere. Exilat, conștient că a preluat parte din cusururile strămoșilor săi, plictisit, obosit, neîmplinit pe mai multe planuri, Cioran este constrâns să se săvârșească doar într-un holomer nicasian, în fragment.

Nedesăvârșirea își pune amprenta asupra vieții gânditorului care, dacă ar fi putut depăși (în atâtea rânduri) virtualul, ar fi scris, cum mărturisește, chiar și o *Filosofie a neîmplinirii*, având ca subtitlu *Pentru uzul poporului român*.

În prima secțiune din al doilea capitol al lucrării, *Discursul dihotomic cioranian*, am tranșat deosebirea dintre *gânditor* și *filosof*, pe care a dorit să o illustreze *Privat Denker*-ul Emil Cioran. Gânditorul este „prin definiție *însetat de chin*”, în timp ce filosoful este însetat de adevăr.

¹⁴ Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc: 1945-1989*, București, Ed. Compania, 2003, p. 163.

Aproape consternant, după Cioran, a gândi „înseamnă să te supui poruncilor și toanelor unei sănătăți îndoielnice”, dar nu exclude filosofarea, întrucât a gândi înseamnă și „s-alergi după insecuritate”, „să te închizi în abstracțiuni cu o aviditate de martir, înseamnă să cauți complicațiile”. Totuși, *gânditorul* trăiește „cu fața la realitate, și nu cu fața la spirit”, astfel ierarhia întrebărilor fundamentale se schimbă: „«Ce este adevărul?» e o întrebare fundamentală. Dar ce înseamnă ea pe lângă: «Cum să suporti viața?». Și chiar și aceasta pălește pe lângă următoarea: «Cum să *te* suporti?» – Iată întrebarea fundamentală, la care nimeni nu e în măsură să ne dea un răspuns.”¹⁵.

Urmând definițiile consacrate ale filosofiei și ale filosofului, Cioran accede la generalități, se apleacă asupra problemelor care depășesc priceperea omului de rând, își formulează gândurile cu o mai mare precizie decât aceștia (Aristotel), *uimirea*, *îndoiala* și *nemulțumirea*, triada care generează (și legitimează) exercițiul filosofic (Alfredo Andrés Abad Torres) sunt omniprezente în scrierile sale. Filosofia sa este o expresie a concretului (*filosofia pozitivă* la Kierkegaard), cu rădăcini în istoricitate și temporalitate (Ortega y Gasset), este o încercare de a rezista în fața „haosului determinat” și a lipsei de sens, oferind o consolare (oricât ar fi ea de ingrată!) omului „după ce și-a doborât toți idoli” (Noica). Ceea ce face Cioran este filosofie, întrucât vizează înțelegerea naturii umane, introspectiv sau prin raportarea la Dumnezeu, numai că Cioran *nu vrea* să facă filosofie sau, mai exact, Cioran nu vrea să-i fie recunoscută filosofia autentică, viscerală, drept filosofie.

Experiența de insomniac, suferința, cât și influența unor prieteni profesori ca Nae Ionescu sau Dimitrie Comșa îl fac să se poziționeze filosofic împotriva filosofiei de școală, a filosofiei de factură tradițională. În dauna construcției sistematice, aride, a argumentațiilor care ajung să creeze o iluzorie lume a conceptelor separate de viața și de subiectul care le-a extras din ea, Cioran dezvoltă *o fiziologie a suferinței*, care stă sub semnul nostalgiei iraționalității naturii. În cazul său avem de-a face cu o gândire eliberată de filosofie, Cioran nu își propune să gândească, profesional, academic, ci vrea ca acest exercițiu vital să se petreacă incidental, instinctual, fiziologic. La limita imposibilului, Cioran parcă ar dori să ne arate cum viața, scrutată lucid de către subiectul cunoscător sau trăită în suferință, generează idei. Cu niciun chip n-ar vrea să fie acuzat că, jonglând cu concepte sau categorii, care nu mai reflectă viul, gândirea lui nu s-ar mai subsuma viețuirii.

¹⁵ Cioran, *Sfârtecare*, trad. Vlad Russo, București, Humanitas, 2016, p. 144.

Cioran alege să fie un „antifilosof”, un *gânditor privat*. Indiscutabil, atitudinea lui are anumite rațiuni – pe care le-am examinat –, însă rezultatele gândirii sale de tip cercetător îl contrazic în permanență. Cioran rămâne un filosof, unul atipic, desigur, dar totuși un filosof.

Într-o a doua secțiune a capitolului, am descris palierele discursului dihotomic cioranian: o filosofie a tragicului existenței și o filosofie practică pseudoeclectică.

În primul rând, filosofia de tip clasic nu e fecundă, nu e „creatoare” aidoma poeziei, muzicii sau misticii, ea nu reflectă nefericirea, suferința, nu mângâie, nu oferă consolare ca cea subiectivă, a lui Pascal, Nietzsche, Kierkegaard, Șestov etc., filosofie care este centrată pe „existența personală”, dezvrăjirea și înțelegerea lumii pornind din „tensiunea propriei subiectivități”. Cioran se va înscrie pe această cale, expunerea suferinței fiind însă urmată de o consolare într-un tipar extravagant, excesul și stilul îmblânzind notele sale despre nefericirea existenței, făcând-o oarecum suportabilă.

Suferința îl separă pe om de ființă și-l întoarce la existență, căci ea, suferința, „este o negație a vieții, negație închisă în structura ei imanentă. În caracterul demonic al vieții este implicată o tendință spre negativitate și distrugere, care pune piedici și consumă din elanul unui imperialism vital”. „Dacă viața este o imensă tragedie, atunci numai acestei imanente a demonicului se datorește”, imanență care anulează de altfel și orice spiritualizare, orice verticalizare, idealizare. Firește, cei sănătoși, cei naivi, cei iluzionați de „viziuni paradisiace” nu au acces la „drama din adâncuri”, la tragedia de la „rădăcinile vieții”.

Paradoxal, „în durere omul cugetă prin simțuri”, astfel că observațiile poartă „o marcă organică” și, implicit, „o sinceritate perfectă”, nimeni nu ar putea scrie deci o „[filosofie] sistematică a durerii”, durerea fiind percepută doar prin experiențe intense, singularizante.

Scrierile lui Cioran sunt culegeri de observații asupra vieții, observații smulse cu precădere în momentele de tensiune, mai niciodată în stările așezate, de acalmie sau de împăcare (temporară) cu ea – atunci observațiile luând mai degrabă forma unor butade. E vorba nu de o simplă filosofie a neadecvării la viață a spiritului lucid (sau neîncetat lucid, mai degrabă, căci asta îi conferă parte din unicitate), ci de reflecții susținute asupra tragicului existenței. O filosofie a existenței, însă dezvoltată de o luciditate neîntreruptă, care nu doar că-și transmite negativitatea, proprie unei însușiri nenaturale, mai degrabă a unei infirmități, ci imprimă neliniște și anxietate, pentru că Cioran refuză acceptarea pasivă a absurdului existenței, „pasiunea absurdului” ca variantă existențială de compromis.

Problema este că nu poți rămâne în toate mințile resimțind în permanență tragicul existenței, înregistrând ca un fin seismograf, încontinuu, semnele căderii fără sfârșit a omului, ale decadentei și degradării, prin urmare căutarea (și găsirea) unei ieșiri în afara celei intuite deja (nivelul de existență căruia îi este propriu extazul survenit în supraconștiință, imaginat, dar inaccesibil) era absolut necesară.

Odată cu debutul primei sale scrieri în limba franceză, Cioran înclină tot mai mult spre o filosofie practică apropiată de stoicism, declarat sau nu, suportabilitatea, înlesnirea vieții devine un deziderat. Sunt de prețuit eschivele înțelepciunii ori prudența pe care o aduce cu sine viclenia, decât entuziasmul, fanatismul, intoleranța care mătură totul în cale, întotdeauna semne ale unor ideologii dezlănțuite. E de vizat, de atins „*facultatea de a fi indiferent*”, căci doar prin *negare* și *indiferență* înțeleptul ajunge la un anumit echilibru.

Cioran se dovedește a fi un sceptic moderat, „dependent de viață”, cu o sumă de convingeri politice în tinerețe, cu certitudini la maturitate și cu obsesii care-i străbat opera ca un fir roșu. Îi este propriu „refuzul instinctiv al certitudinii”, se consideră „un sceptic înrăit”, poartă „sutană de sceptic”, fiind conștient totuși că, dovadă a inconsecvenței logice, pentru un sceptic „îndoiala reprezintă o certitudine” fără de care s-ar prăbuși. Un „sceptic *incomplet*”, cum se autodefinișete el în *Caiete*, căci nici nu împinge îndoiala până la ultimele ei limite, nici nu are temperamentul potrivit unui sceptic riguros, autentic, nu are măsură și nici nu e rece, nu poate ajunge la distanța indiferență a scepticului „față de ideile sale și față de ceea ce este el”.

Scepticismul explică și din ce cauză Cioran a cochetat atât de mult cu marginalitatea, preferând-o adeseori societății, care solicită pentru acceptare și integrare acțiune și înregimentare: „Incapabil de a se atașa de acestea, orice sceptic se izolează și este izolat ca bolnav; el nu este ca ceilalți, nu este normal (în viziunea lor de normalitate); respins, renegat, pentru că e altfel, scepticul trăiește retras, singur și resemnat, «la periferia a tot și a toate, ca un parazit».”¹⁶ Numai că de aici începe cinismul – pe care și l-ar fi dorit, în nenumărate rânduri, Cioran își reiterează prețuirea pentru Diogene, dar, spirit prudent în urma alegerilor mai puțin inspirate făcute în perioada sa entuziastă, nu și l-a îngăduit –, și stoicismul, filosofii de atitudine, care sfidează societatea sau oblojesc singurătatea. Neînsemnând, desigur, că acestea sunt singurele opțiuni vizate: „Epicureism sau stoicism – pentru care să optez? Trec de la unul la altul și, cel mai adesea, le sunt credincios amândurora deodată – e modul meu de a împărtași

¹⁶ Marius Dobre, *Certitudinile unui sceptic – Emil Cioran*, București, Ed. Trei, 2008, p. 64.

principiile pe care le-ndrăgea Antichitatea înainte de năvălirea dogmelor.” „Mă istovesc tânjind după ataraxie”, se mai confesează Cioran, *apátheia*, dobândirea insensibilității, ultimul nivel al scepticismului pyrrhonian, nefiind un drum care să îl tenteze ori pentru care să aibă vreo apetență.

O filosofie pseudoeclectică, având elemente de stoicism, scepticism nativ, eretic, cinism moderat, epicureism neortodox, cu scopul de a contrabalansa sterilitatea acediei. În întreaga căutare pare să predomină totuși scepticismul visceral, pățimaș, voluptos, dezlănțuit, comparabil prin exaltare și pasiune cu o credință, cu o religie. O filosofare vie, o exersare a gândirii negative, forțată să rămână așa din cauză că e prinsă într-un *no man's land*, între respinsa fericire, considerată apanaj al mediocrității, și inaccesibilul nou nivel de existență, întrezărit în câteva clipe de extaz, ca apropiere de o supraconștiință ce poate percepe eternitatea.

În a treilea capitol al lucrării, *Specificul gândirii cioraniene*, am mers mai departe cu analiza textelor cioraniene și m-am oprit asupra ideilor, gândurilor filosofice exprimate explicit sau camuflate, asupra a ceea ce poate rămâne din Cioran după o cântărire lucidă a materialului narativ sau literaturizat – în atâtea rânduri, excesiv. Pe cât a fost cu puțință, am îndepărtat notațiile psihologice, despre ranchiună, dispreț, fanatism, jubilarie, admirație, uitare, regret, neliniște, furie, mânie, teamă etc., în încercarea de a ajunge la generalizările filosofice. O operație delicată, deoarece *trăirea* și reflecțiile asupra trăirii sunt în centrul creației sale, ideile sale au un dublu fundament, atât *fiziologic*, cât și *intelectual* – „La mine, totul are o bază fiziologică și metafizică.”¹⁷, cum spune Cioran însuși. De asemenea, prin analiza concomitent filologică și filosofică, am propus o înțelegere mai bună a straniei *volatilități* a ideilor cioraniene. Deși beneficiind de o exprimare clară și concisă, majoritatea lor nu poate fi redată nicicum. Extrem de stilizatul ambalaj literar al ideilor, *visceralitatea* lor nu sunt singurele cauze care fac ca acestea să scape chiar și unui cititor avizat, fie la o lectură atentă, fie la o recitare dublată de suspiciunea unei șarlatanii, a unei păcăleli de geniu.

În mod evident, există dificultatea receptării unei scrieri care pare că oscilează permanent între filosofie și arta literară, cupaj îmbătător și înșelător pentru majoritatea cititorilor nepregătiți. Această risipire în cuvinte, „să-ți înșiri în vorbe însăși ființa”, ca valoare, spune în ultima sa carte Cioran, este cu mult sub clipele de extaz, clipe care se trăiesc, se percep într-o tăcere deplină.

¹⁷ Emil Cioran, *Caiete: 1957-1972*, trad. Emanoil Marcu și Vlad Russo, București, Humanitas, 2016, p. 150.

Povestea unei ființări, a gravității ei, conștiente, în jurul marilor teme, probleme și aporii filosofice, a „perplexităților”, cum le spune atât de plastic Cioran, este aceeași, aidoma tuturor celorlate povești ale omului, de iubire, de accedere la putere etc. Doar *modalitatea* în care o povestești diferă. „Nou e până la urmă, cum spune tot Cioran, timbrul, tonul, nota, ceea ce fiecare aduce pornind de la intensitatea experienței sale.”

În opera cioraniană, privită ca întreg, precumpănește observația filosofică, fie că ea este exprimată impecabil din punct de vedere literar, fie că e sublimată în tirade lirice, amplificată ori distorsionată de figuri retorice, paradoxuri, contradicții, schimbări insolite de perspectivă etc. Numai că Cioran, cunoscător al mării literaturi, talentat diarist și eseist cu disponibilități lirice și esențializatoare de excepție, poate înșela aproape pe oricine lasă garda jos. După câteva producții de filosofie în spirit tradițional, Cioran purcede la o filosofie în cheie personală, al cărei scop este exprimarea vieții, în cel mai înalt grad de fidelitate posibil. Această străbatere netămătoare a tărâmurilor eului, până-n marginile lui, precum și esențializarea acestei neconvențional de sincere aventuri, antrenând toate trăirile posibile, nu poate fi analizată clasic, tradițional, din cauza mijloacelor inadecvate. De asta am considerat că expresia gândului cioranian trebuie analizată atât filologic, cât și filosofic, concomitent.

Pentru Cioran, filosofia acceptabilă este doar aceea care constă în „meditația poetică a nefericirii”. „Expresia lirică, spune tot el, se naște unde un conținut, din cauza unei prea mari energii interne, nu mai poate primi nici o formă. Lirismul (s.n.) indică întotdeauna o infinitate internă. Paradoxul este a vorbi despre durere fără să fii liric. Aceasta înseamnă a fi filosof; ceea ce iarăși este un paradox al existenței.” Poate excesiv, în *Pe culmile disperării* Cioran susține că „în lirismul absolut expresia se confundă cu realitatea, expresia e totul, este ființa într-o anumită ipostază”. „Lirismul absolut – pornirea totală de a te obiectiva – este dincolo de poezie, sentimentalism etc.... El este mai aproape de un fel de *metafizică a destinului* (s.n.)”.

Cioran va dezvolta această „filosofie poetică” / „poetică filosofică”, ca „antidot” la filosofia tradițională, sistematică, urmând paradoxul artei, „nevoia de a articula până și extrema dezarticulare”¹⁸. El va ajunge să-și ordoneze dezordinea, un rol important având și acceptarea benevolă a noii „cămăși de forță” lingvistice de către cel ce odinioară își dorea deliruri mistice. Disperarea, suferința, metoda agoniei vor lăsa astfel loc unor enclave de ordine formală și de

¹⁸ Ion Ianoși, „Opera – revanșă a vieții asupra morții”, în *Pro și contra Cioran: între idolatrie și pamflet*, București, Humanitas, 1998, p. 333.

admirație apolinică. În a doua sa carte publicată în limba de adopție, Cioran va recunoaște că „Poezia ajunsese cu negarea chiar mai departe decât mine. M-a făcut să-mi pierd până și *incertitudinile*.”

Cu trecerea timpului, Cioran devine mult mai complicat și mai... nepoetic. Acel *Gedankenblitz*, care surprinde și scapă cititorului năucit, nu mai ține doar de lirism, ci este exprimat cu finețe prin paradox și ironie. Departe de-a avea un rol secundar, „departe de a constitui un simplu «înveliș», Stilul (s.n.) se găsește [...] chiar în inima gândirii lui Cioran.”. La Cioran, stilul este și scopul vieții și mijlocul prin care existența devine suportabilă, căci „la el, scriitura și gândirea, esteticul și eticul, Frumosul și Binele întrețin legături ce depășesc raportul univoc al translatării, al reprezentării; la origine, ele sunt indisociabile”, „din însăși fuziunea lor se poate naște o artă de a trăi care are valoare filosofică: în eleganța aforismelor sale și a comportamentului cotidian se află întotdeauna, pe scurt *un mod de a înfrunta lumea*, de a restabili ordinea în dezordinea-i naturală”.

Stilul și gândirea se află într-o relație biunivocă, mai precis, „stilul său *este* gândirea sa” și „gândirea exemplifică stilul său”, Cioran este „un gânditor autentic *pentru că* este un stilist exigent, căutând să retranscrie cu exactitate ceea ce simte pe moment” și invers, este un mare stilist pentru că este un gânditor riguros, degajând minciuna și iluzia, în încercarea sa de-a se apropia de „adevărul cel mai intim”¹⁹.

Și era de domeniul evidenței că această transcriere inspirată a reflectărilor spontane să nu poată fi compatibilă decât cu fragmentul, scurta notație sau aforismul. Cioran însuși mărturisește în nenumărate rânduri că: „Fragmentul e modul meu natural de a mă exprima, de a fi. Sunt născut *pentru* fragment.” / „Cred că filosofia nu mai este posibilă decât ca *fragment*. Sub formă de explozie.”; „Există oare mai bun semn de «civilizație» decât laconismul?” / „Numele meu va figura poate cândva într-o antologie a laconismului.”. Lumea, viața sunt fragmentare, extrapolând, „până și Dumnezeu gândește în fragmente; în fragmente absolute”. De urmărit este „să poți spune ceva important instantaneu, și pentru vecie”, fără dezvoltări, extensiuni plictisitoare în care gândul s-ar putea pierde. Ieșind de sub imperiul epocilor, modei, al stilului, fragmentele sunt nemuritoare – „fiindcă n-au trăit, nu mai pot muri” etc. Iar frumusețea brevității sale, cred eu, stă nu doar variatele forme în care ajunge la cititor, dar și în faptul că poate fi explicată în fel și chip, fiziologic (în calitate de gânditor, Cioran nu putea „funcționa” decât

¹⁹ Patrice Bollon, *Cioran, l'hérétique*, Paris, Gallimard, 1997, pp. 254-258.

astfel), ontologic (redarea haosului real, a ordinii în dezordinea-i naturală, de care vorbea Patrice Bollon), teleologic (nedesăvârșirea de care am vorbit în prima parte a lucrării, Cioran fiind conștient că neîmplinirea este un „ideal modern de perfecțiune”) etc.

Cert este că Cioran va ajunge la un *Je-ne-sais-quoi* al său. El devine un maestru în exprimarea inspirată a gândului, precum și a emoțiilor, a dispozițiilor afective, a sentimentelor care îl însoțesc sau îl generează. Cuvintele par să preia *volatilitatea* senzațiilor, *fulguranța* gândului, precum și capitularea subiectului (ce s-ar fi dorit totuși cunoscător) în fața *perplexităților*. Dacă Blaga s-a împărțit între a fi, distinct, poet filosof și filosof poet, Cioran e, indisociabil, un filosof literat care își traduce – câteodată perfect – gândul înalt prin cele mai simple, cele mai umile cuvinte. Și asta cu o constanță consternantă pentru cititorii nepregătiți sau neatenți, care, devorând porții mari de Cioran, au senzația de *déjà vu*, de panseuri repetitive, aiuritoare, de risipire zadarnică într-un stil scânteietor.

Apoi, trebuie spus că prezentarea cronologică a volumelor lui Cioran vine cu un avantaj pentru exeget, existând astfel un iluzoriu reper temporal după care să avansezi în desișul gândirii cioraniene, dar asta nu poate duce la o tranșare decisivă a filosofiei lui, întrucât gândul său revine asupra unei probleme, nu este epuizat între copertile unei cărți. De cele mai multe ori, el este reluat, dezvoltat, completat, contrazis sau întărit, ceea ce i-a determinat pe alți exegeți să cadă într-o altă extremă și să-i numească teme obsesii. Iarăși, enumerarea și descrierea sumară a temelor filosofice asupra cărora s-a oprit Cioran, destul de convingătoare în a-l subsuma pe Cioran filosofiei, sau punerea întregii mize pe o singură temă au rezultate nesigure și de cele mai multe ori needificatoare.

Mult mai adecvată, dar și mult mai dificilă, e drept, ar fi o abordare care să le combine. De asta am propus o stratagemă, defalcarea ipostazelor în care s-a produs Cioran, care, reunite apoi, să dea o imagine mai bună a întregului. Ipостazele în care apare Cioran (*filosof, anti-filosof, răzvrătit, excomunicat, moralist, înțelept*) consider că sunt definitorii pentru înțelegerea sa. Ele se întrepătrund, se suprapun, se completează organic și dau seama de gândirea sa. Am procedat la disocierea lor doar pentru a le clarifica, pentru a le pune în lumină mai bine; aidoma unor fațete, ele nu corespund unor faze cronologice distincte, reflexiile lor combinate dau însă reala și caleidoscopica imagine a gânditorului și a gândirii sale.

Cioran este filosof și la douăzeci și la șaptezeci de ani, cum, la fel de bine, Cioran e un „un extremist pur”²⁰ și în anii „studiilor” berlineze, când trimite corespondență din Germania nazistă pentru *Vremea*, și doi ani mai târziu, când publică incendiara *Schimbare la față a României*. Resturi din revoltatul, din anarhistul care s-a dorit profet, aducător al relei vestiri și care a simpatizat cu extrema dreaptă se regăsesc și la aproape douăzeci de ani distanță: „O lume fără tirani ar fi la fel de plicticoasă ca o grădină zoologică fără hiene.”; „Oricum, ideea de-a nimici orice autoritate rămâne printre cele mai admirabile din câte s-au imaginat vreodată.” Surghiunit nu se simte doar în anii războiului sau, după război, în '46, când alege să fie apatrid, este vorba de persistentul sentiment de *apatrid metafizic* pe care îl are, cel de „exilat în sine”, de om care simte că nu este nicăieri acasă. Dă dovadă de înțelepciune că nu recurge la moartea voluntară după insomniile din tinerețe, extrăgând doar salvatoarea idee de sinucidere (pentru el, insomniacul est „prin necesitate un teoretician al sinuciderii”, paradoxal, nopțile cu insomnia ajung să te împace cu ideea morții – „Or, această împăcare este, sau ar trebui să fie, țelul suprem al omului”), iar antifilosof se dorește a fi până în ultima clipă a lucidității sale.

Am decelat conceptele *generatoare* (ireparabilul, inevitabilul și inacceptabilul) și *conceptele dinamice* (transfigurarea, descompunerea), cele care îi pun în mișcare concepția filosofică, și am (re)adus la lumină schița construcției filosofice ce nu putea fi ridicată nicicând pe nisipurile mișcătoare ale schimbătoarelor dispoziții afective, ale contradicției și iraționalității ce caracterizează omul. Am prezentat pe scurt concepția filosofului Cioran despre spațiu, timp, conștiință, viață etc., precum și concepția sa despre ceea ce consideră că ar trebui să se subîntindă reflecției filosofice, cum ar fi plictisul, melancolia, suferința, disperarea etc.

Am trecut în revistă apoi principalele unghiuri de atac împotriva filosofiei academice ale „antifilosofului” Cioran. Spre deosebire de filosofii antici, care „așteptau gândurile”, cei moderni, care filosofează profesional, la birou, „le siluiesc și le provoacă prin lectură”, organizându-și ideile inginereste, „cu aplicație de întreprinzători”. Construită, lipsită de patimă, filosofia tradițională e doar „o aluzie existențială”, care beneficiază de o anemică „simțire caligrafică a filosofilor”, pe când filosofia adevărată ar trebui să fie profunda „meditație poetică a nefericirii”, cel ce o face, autentic, trebuind „să fie *tot* ce spune”²¹.

²⁰ Fabio Ciaralli, *Emil Cioran. Odissea della lucidità*, Napoli, La scuola di Pitagora editrice, 2017, p. 51.

²¹ Cioran, Amurgul gândurilor, în *Opere, I*, p. 843, p. 916, p. 840 și p. 903.

Am continuat cu analiza ipostazei de *răzvrătit*, de anarhist, arătând că *Schimbarea la față a României* vine ca o prelungire firească a concepției sale filosofice despre *transfigurare* și *sacrificiu*. Revolta eternă din *Pe culmile disperării*, trecută prin alambicul nevoii de mesianism, a revoltei în alb din *Cartea amăgirilor*, îl conduce inevitabil pe Cioran la relativizarea revoltei. El este silit să recunoască din capul locului în *Schimbarea la față a României* că „nu există mesianism abstract, care să se satisfacă în formule și să nu vizeze ceva concret”²², iar până la a putea schimba generică umanitate, singura cale nu poate fi decât *transfigurarea* națiunilor. Astfel România devine obiectul revoltei, transfigurarea ei, țelul.

Am urmărit apoi să arăt ce transformări a suferit gândirea, implicit opera sa, în perioada tulbure de autoexil politic. Cioran se regăsește în tușele portretului pe care i-l face lui Joseph de Maistre. Reculul s-a produs, e conștient de nulitatea oricăror inițiative, de eșecul oricărei răzvrătiri sau de ridiculitatea oricărei încercări de a face istorie. Umilul exilat este „un filosof la scară redusă, sfâșiat între așteptare și teamă, pândind evenimentele cu speranță sau spaimă”²³, geniul se înalță însă peste această disjungere și își focalizează atenția pe sfâșierile metafizice, ceea ce-l redimensionează, îl (re)aduce la scara gânditorului original.

Mi-am exprimat rezerva în a-i pune eticheta de *moralist* lui Cioran; moraliștii francezi, cu care este comparat adesea, sunt spirite superioare, desigur, dar spirite care se manifestă în lumea aristocrată. Cu precădere, moraliștii zugrăvesc defectele firii omului din vremea și lumea lor, în cazul lui Cioran însă nu există limitări temporale ori cauzate de clasa socială din care provine. El nu-și revendică aristocrația spiritului, nu cere să fie nici admirat și nici plâns pentru luciditatea lui neomenească, pentru cunoașterea izvorâtă din suferință și izvor de suferință. De cele mai multe ori, moraliștii sunt seci, explicativi, didactici, Cioran, în schimb, nu pierde mai nimic din vioiciunea gândului atunci când îi dă o formă fluidă, dinamică. Lipsiți de orice eficacitate în plan real, moraliștii oferă prescripții, reguli pentru o viață (mai) bună, atipicul filosof, maxim sugestii pentru supraviețuire.

Și, în cele din urmă, am descris silita „eșuare” a lui Cioran în înțelepciune, căci în sarcina atitudinii înțelepte cade împăcarea cu iluzia, cu mistificarea, cu aparența. Înțelepciune care se dovedește în cazul său a fi rezultatul unui îndelung proces de autoeducare, de cultivare a renunțării și detașării. Ea constă în depășirea tuturor regretelor, remușcărilor, durerilor, dorințelor

²² *Idem, Schimbarea la față a României*, în *Opere*, I, p. 407.

²³ *Idem, Exerciții de admirație: eseuri și portrete*, p. 12.

etc. și în atingerea seninătății necesare contemplației, meditației la locul ce îl ocupă în univers un eu anonim neîmpovărat de trecut și lipsit de vanitate. Un eu care, în mare măsură, și-a biruit aversiunea față de sine și care are ca primă reacție nonacțiunea.

VI. Concluzii

Filosofia lui Cioran este una „caldă”, fluidă, trăită, opusă celei reci, construite de o manieră „științifică” și având ca limită ilizibilitatea. Ea se află la convergența a două tipuri de filosofare, însă, chiar dacă antumele sale se întind pe mai bine de jumătate de secol, nu există un Cioran I și un Cioran II. Reflecțiile asupra tragismului viețuirii omului într-un univers indiferent coexistă cu remarcile „scepticului de serviciu”. Nu există o ruptură, o schimbare radicală, precum cotitura (*die Kehre*) gândirii heideggeriene. Există doar o atenuare a patimei, care se datorează înaintării în vârstă. Treptat, puternicul impuls romantic scade în intensitate, ajungând în cele din urmă să se disipe în resemnare. Experiența îl face pe Cioran să renunțe la fanatismul și profetismul politic, iar misticismul devine un din ce în ce mai îndepărtat miraj, rarele momente de extaz dispărând odată cu stările de surescitare provocate de insomnie. Chiar dacă (dorit) inactiv, gânditorul-spectator e în cele din urmă prins și el în viețuire, disperarea, forță motrice, i se tocește în continua cădere din istorie, din lume, din timp, lăsându-l naufragiat în neutra înțelepciune.

Filosofia „literară” a lui Cioran este o sondare nemiloasă, fără menajamente sau rezerve puritane, a nimicniciei lumii și a omului („Nimicnicia acestei lumi, în care durerea se afirmă ca realitate, transformă negativitatea în lege. Cu cât existența lumii pare mai iluzorie, cu atât devine mai reală suferința ca o compensație.”). Un jurnal crud, al *mistuirii ființării în Ființă*, o consemnare aproape zilnică a descompunerii, efect al disperării. Disperare care se manifestă dual, atât în plan ontologic („în *disperare* [timpul] își revelează caracterul demonic”, dezintegrator), cât și în plan gnoseologic („Un filosof se salvează de la mediocritate numai prin scepticism sau mistică, aceste două forme de *disperare* în fața *cunoașterii*.”). Un pseudotratat al exasperării deloc inofensiv, deoarece, aidoma unui tăun postmodern, Cioran își propune ca vorbele lui meșteșugite nu doar să-i nemurească frământările, ci și să înțepe spiritele hipnotizate, prinse în vârtoarea iluziei, încercând să le trezească din amorțeală. Lipsită de catharsisul pe care i

l-ar fi adus o mixtură cu ficțiunea literară, „durerea metafizică” exprimată în eseurile lui Cioran reușește să demaște „frivolitatea și zâmbetele prefăcute ale vremurilor în care trăim”²⁴.

Deși Cioran nu are pretenția – pentru el, absurdă – de-a oferi un *Weltanschauung*, are totuși „ochiul clar al filosofului, care se situează în afară de orice constrângeri, pentru a avea o impresie de ansamblu”²⁵, de care vorbea Lucian Blaga. Chiar dacă orbit pentru scurt timp de urieșeasca și strivitoare iubire pentru o Românie Mare ce-ar fi trebuit să dovedescă, în romantica lui viziune, că este într-adevăr mare, în rest, hiperlucid, neostenit, Cioran scrutează natura umană și calculează neabătut, cu acribie coordonatele din ce în ce mai precise ale căderii definitive a omului, această ființă ce are în plan autodistrugerea.

Realitatea zugrăvită de Cioran pare o oglindă a infernului dantesc – de altfel și singura parte pe care-o aprecia din trilogie, purgatoriul și paradisul părându-i-se dispensabile. Numai că, invers, cercurile realității coboară dinspre întunericul ce poate genera cunoașterea revelată înspre lumina înșelătoare a iluziei. Disperare, suferință, durere, amărăciune, melancolie, plictis, iluzie. Gândul e rămas la extazul ce se refuză, privirea însă este silită să înregistreze spectacolul grotesc al oamenilor care se zbat inutil, blestemați să se risipească, să acționeze în gol, având iluzia, bineînțeles, că acțiunile lor contează, încredințați fiind că izbânzile lor efemere au un rost în economia universului.

Chiar dacă perfectibilă, firește, această propedeutică a filosofiei lui Cioran, în momentul de față, o consider a fi una necesară, mai ales că o prezentare exhaustivă a acesteia rămâne o țintă de neatins. Pe de-o parte, expunerea în detaliu a filosofiei cioraniene cred că poate fi pusă la punct doar prin efortul conjugat al unei echipe de cercetători; aducerea la o anume consistență a haosului „ordonat” reprezentat în opera sa (și ea atât de diversă, panseurile filosofice fiind răspândite în articole, manuscrise, volume antume, postume, corespondență, jurnal și convorbiri) fiind la limita imposibilului, contradicțiile conținute de „sistemul” neortodox reprezentând puncte de pornire pentru inombrabile derivații. Pe de alta, Cioran se poate odihni liniștit, încă nu poate și nici nu cred că va fi un gânditor „clasat” prea curând. „Neșansa de a fi înțeles – cea mai rea din câte se pot abate peste un autor” – nu-l urmărește nicicum; *de facto*, înțelegerea lui nu poate fi deplină, întrucât nu avem acces la tot ceea ce a scris. În următorii ani, Gallimard va publica și restul *Caietelor*, (1973 - 1983), dar cel puțin un manuscris a fost pierdut pentru

²⁴ Ernesto Sábato, *Antes del fin*, p. 136, *apud* Doina Gheorghiu Jiménez, *Cioran și Sábato față în față*, Iași, Junimea, 2010, p. 223.

²⁵ Lucian Blaga, *Opere, I. Poezii*, p. CXXI.

totdeauna – manuscris despre care putem doar să bănuim că ar fi continuat unele idei din *Schimbarea la față a României* sau că ar fi conținut idei incendiare ce n-ar fi fost pe placul învingătorilor din cel de-al doilea război mondial –, precum și sute de scrisori distruse sau rătăcite, confesiuni făcute prietenilor apropiați, care-ar fi lămurit acele zone lăsate pentru totdeauna lui *hic sunt leones* sau, care, prin conținutul lor ideatic ne-ar fi putut întregi imaginea asupra operei sale.

VII. Bibliografie selectivă

I. Scrieri, ediții de opere și traduceri din Cioran

- Cioran, Emil, *Antropologia filosofică*, ediție și prefață de Constantin Barbu, Craiova, Editura Pentagon – Dionysos, 1991.
- Cioran, *Cahiers 1957-1972*, Avant-propos de Simone Boué, Paris, Gallimard, 1997.
- Cioran, Emil, *Carnetul unui afurisit*, stabilirea textului, prefață și note de Constantin Zaharia, București, Humanitas, 2021.
- Cioran, Emil, *Caiete: 1957-1972*, Cuvânt înainte de Simone Boué, traducere din franceză de Emanoil Marcu și Vlad Russo, București, Humanitas, 2016.
- Cioran, *Căderea în timp*, traducere din franceză de Irina Mavrodin, București, Humanitas, 2021.
- Cioran, *Convorbiri cu Cioran*, București, Humanitas, 2004.
- Cioran, *Demiurgul cel rău*, ediția a 2-a revăzută, traducere din franceză de Emanoil Marcu, București, Humanitas, 2017.
- Cioran, Emil, *Despre Franța*, stabilirea textului, prefață și note de Constantin Zaharia, București, Humanitas, 2011.
- Cioran, Emil, *Despre neajunsul de a te fi născut*, traducere din franceză de Florin Sicoie, București, Humanitas, 2017.
- Cioran, E.M., *Eseuri*, antologie, traducere și cuvânt înainte de Modest Morariu, București, Editura Cartea Românească, 1988
- Cioran, E.M., *Exercices négatifs: En marge du «Précis de décomposition»*, Édition, avec postface, établie et annotée par Ingrid Astier, Paris, Éditions Gallimard, 2005.
- Cioran, Emil, *Exerciții de admirație: eseuri și portrete*, traducere din franceză de Emanoil Marcu, București, Humanitas, 2003.
- Cioran, *Fenêtre sur le Rien*, traduit du roumain par Nicolas Cavaillès, Paris, Éditions Gallimard, 2019.
- Cioran, *Ispita de a exista*, traducere din franceză de Emanoil Marcu, București, Humanitas, 2019.

- Cioran, *Istorie și utopie*, traducere din franceză de Emanoil Marcu, București, Humanitas, 1992.
- Cioran, Emil, *Mărturisiri și ananteme*, traducere din franceză de Emanoil Marcu, București, Humanitas, 2017.
- Cioran, E.M., *Oeuvres*, édition établie sous la direction d'Yves Peyré, Paris, Quarto, Gallimard, 1997.
- Cioran, *Œuvres*, Édition établie, présentée et annotée par Nicolas Cavallès, avec la collaboration d'Aurélien Demars, Paris, Éditions Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade), 2011.
- Cioran, Emil, *Opere, I. Volume (1)*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, introducere de Eugen Simion, București, Academia Română / Fundația Națională pentru Știință și Artă (Opere fundamentale), 2012.
- Cioran, Emil, *Opere, II. Volume (2). Publicistică. Manuscrise. Corespondență*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Academia Română / Fundația Națională pentru Știință și Artă (Opere fundamentale), 2012.
- Cioran, Emil, *Opere, III. Volume (3). Publicistică (2). Interviuri. Corespondență*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Academia Română / Fundația Națională pentru Știință și Artă / Muzeul Național al Literaturii Române (Opere fundamentale), 2017.
- Cioran, Emil, *Opere, IV. Corespondență. Note și comentarii*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Academia Română / Fundația Națională pentru Știință și Artă / Muzeul Național al Literaturii Române (Opere fundamentale), 2017.
- Cioran, Emil, *Scrisori către cei de-acasă*, stabilirea și transcrierea textelor de Gabriel Liiceanu și Theodor Enescu, traduceri din franceză de Tania Radu, ediție, note și indici de Dan C. Mihăilescu, București, Humanitas, 2014.
- Cioran, *Scrisori către Wolfgang Kraus*, traducere din germană, ediție îngrijită și note de George Guțu, București, Humanitas, 2009.
- Cioran, Emil, *Silogismele amărăciunii*, traducere din franceză de Nicolae Bârna, București, Humanitas, 2017.
- Cioran, Emil, *Sfârtecare*, traducere din franceză de Vlad Russo, București, Humanitas, 2016.
- Cioran, E.M., *The Temptation to Exist*, translated from the French by Richard Howard, Introduction by Susan Sontag, Chicago, Quadrangle Books, 1968.
- Cioran, Emil, *Tratat de descompunere*, traducere din franceză de Irina Mavrodin, București, Humanitas, 2017.
- Cioran, Emil, *Țara mea. Mon pays*, București, Humanitas, 1996.

II. Exegeză cioraniană

- Barsacq, Stéphane, *Cioran. Ejaculări mistice*, traducere de Rodica Mone, București, Editura Philobia, 2011.

- Bălan, George, *Emil Cioran – Luciditatea eliberatoare?*, cuvânt înainte și note de Alain Cophignon, traducere din limba franceză de Vasile Savin, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2009.
- Bollon, Patrice, *Cioran, l'hérétique*, Paris, Gallimard, 1997.
- Buciu, Marian Victor, *E.M. Cioran: despărțirea continuă a autorului cel rău*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005.
- Buzdugan, Adrian, *Procesul lui Cioran*, Pitești, Editura Paralela 45 (Colecția Sinteze), 2020.
- Cavaillès, Nicolas, *Cioran malgré lui. Écrire à l'encontre de soi*, Paris, CNRS Editions, 2011.
- Cavaillès, Nicolas, *Le Corrupteur corrompt: Barbarie et méthode dans l'écriture de Cioran*, Paris, Éditions Le Manuscrit, 2005.
- Cheie-Pantea, Iosif, *Emil Cioran și spiritul romantic*, Timișoara, Editura Brumar, 2019.
- Ciocârlie, Livius, *Caietele lui Cioran*, București, Humanitas, 2007.
- Ciaralli, Fabio, *Emil Cioran. Odissea della lucidità*, Napoli, La scuola di Pitagora editrice, 2017.
- Cioran, Aurel, *Fratele fiului risipitor*, ediție îngrijită de Anca Sîrghie și Marin Diaconu, Cluj Napoca, Editura Eikon, 2012.
- Dabija, Nicoleta, *Noaptea lui Cioran. Eseu metafizic asupra confesiunii lui Emil Cioran*, București, Editura Contemporanul, 2011.
- David, Sylvain, *Cioran: un héroïsme à rebours*, Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal, 2006.
- Diaconu, Alina, *Dragă Cioran: cronică unei prietenii*, traducere din limba spaniolă de Gabriela Banu, Cuvânt înainte de Eugen Simion, București, Editura Institutului Cultural Român, 2019.
- Diaconu, Mircea A., *Cui i-e frică de Emil Cioran?*, București, Editura Cartea Românească, 2008.
- Dimulete, Lăcrămioara, *Neoretorica lui Emil Cioran*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2011.
- Dobre, Marius, *Certitudinile unui sceptic – Emil Cioran*, București, Editura Trei, 2008.
- Dobre, Marius, *Les certitudes d'un sceptique – Emil Cioran*, deuxième édition, revue et augmentée, traduction du roumain par Luiza Constantinescu et Marius Dobre, Iași, Editura Junimea, 2013.
- Dumitrașcu, Ilie, *Emil Cioran. Coerența unui antisistem*, Brașov, Editura Lux Libris, 2008.
- Dur, Ion, *Cioran. Conform cu originalul*, București, Editura Tritonic, 2016.
- Dur, Ion, *De la Eminescu la Cioran. Semne ale spiritului românesc*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1996.
- Dur, Ion, *Hârtia de turnesol*, Sibiu, Sæculum, 2000.
- Finkenthal, Michael și Kluback, William, *Ispitele lui Emil Cioran*, traducere și note de Adina Arvatu, C.D. Ionescu și Mihnea Moise, București, Editura Univers, 1999.
- Gheorghiu Jiménez, Doina, *Cioran și Sábato față în față*, Iași, Editura Junimea, 2010.
- Grigurcu, Gheorghe, *Breviar Cioran*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007.
- Große, Jürgen, *Erlaubte Zweifel. Cioran und die Philosophie*, Berlin, Duncker & Humblot GmbH, 2015.
- Jaudeau, Sylvie, *Cioran ou le dernier homme*, Paris, José Corti, 1990.

- Laignel-Lavastine, Alexandra, *Cioran, Eliade, Ionesco: Uitarea fascismului*, traducere din franceză de Irina Mavrodin, București, EST-Samuel Tastet Éditeur, 2004.
- Liiceanu, Gabriel, *Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran. Apocalipsa după Cioran*, București, Humanitas, 2011.
- Mardare, Gabriel, «O» de Cioran: o introducere în osmologia textului, Iași, Editura Sedcom Libris, 2018.
- Mavrodin, Irina, *Cioran sau Marele joc: O poietică / poetică a ambiguității – Cioran ou Le grand jeu: Une poétique / poétique de l'ambiguïté*, București, Editura Institutul Cultural Român, 2007.
- Militaru, Ion, *Existența defectă: trei conferințe despre Cioran*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2019.
- Modreanu, Simona, *Cioran*, Iași, Editura Junimea (Români din Paris), 2005.
- Modreanu, Simona, *Cioran sau rugăciunea interzisă*, Iași, Editura Junimea, 2003.
- Modreanu, Simona, *Le Dieu paradoxal de Cioran*, Monaco, Éditions du Rocher, 2003.
- Necula, Ionel, *Căderea după Cioran*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005.
- Necula, Ionel, *Cioran: De la identitatea popoarelor la neantul valah*, Editura SAECULUM I.O., București, 2003.
- Oltean, Dan, *Mistica metafizică la Cioran*, Timișoara, Editura Helicon, 1996.
- Onțeluș, Dan-Gabriel, *Emil Cioran, un exeget liric al căderii*, Iași, Editura Junimea, 2000.
- Paler, Ioan, *Introducere în opera lui Emil Cioran*, Pitești, Editura Paralela 45, 1997.
- Parfait, Nicole, *Cioran ou le défi de l'être*, Paris, Éditions Desjonquères, Collection La mesure des choses, 2001.
- Pătrașcu, Horia, *Terapia prin Cioran: forța gândirii negative*, București, Editura Trei, 2014.
- Petreu, Marta, *Cioran sau un trecut deocheat*, ediția a 3-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2011.
- Petreu, Marta, *Despre bolile filosofilor. Cioran*, ediția a 3-a, revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom (Eseuri și confesiuni), 2017.
- Pârvu, Radu Gabriel, *Paradigme culturale complementare: Noica și Cioran*, Iași, Institutul European (Colecția Academica), 2008.
- Protopopescu, Valentin, *Cioran în oglindă: Încercare de psihanaliză*, București, Editura Trei, 2003.
- Rădulescu, Carmen-Ligia, *Emil Cioran. Conștiința ca fatalitate*, București, Editura Recif, 1994.
- Reschika, Richard, *Introducere în opera lui Cioran*, traducere de Viorica Nișcov, București, Editura Saeculum I.O., 1998.
- Rigoni, Mario Andrea, *Cioran dans mes souvenirs*, traduction française de Michel Orcel, Paris, Presses Universitaires de France, 2009.
- Savater, Fernando, *Eseu despre Cioran*, traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, București, Humanitas, 1998.
- Seres, Alexandru, *Cioran, omul incomplet*, București, Editura Tracus Arte, 2021.

- Simion, Eugen, *Cioran: o mitologie a nedesăvârșirilor*, Tracus Arte, București, 2014.
- Sonea, Ciprian Bogdan, *Fenomenul religios la Blaga și Cioran*, ediția a 2-a, revăzută, Cluj, Editura Limes, 2013.
- Stan, Emil, *Cioran. Vitalitatea renunțării*, Iași, Editura Institutul European, 2005.
- Stănișor, Mihaela-Gețiana, *La Moïeutique de Cioran. L'expansion et la dissolution du moi dans l'écriture*, Paris, Classiques Garnier, 2018.
- Stănișor, Mihaela-Gețiana, *Les „Cahiers” de Cioran: l'exil de l'être et de l'œuvre: la dimension ontique et la dimension poïétique*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2005.
- Tănase, Stelian, *Cioran și securitatea*, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Thoma, Friedgard, *Pentru nimic în lume. O iubire a lui Cioran*, București, EST-Samuel Tastet Éditeur, 2005.
- Turcan, Nicolae, *Cioran sau excesul ca filosofie*, Cluj-Napoca, Editura Limes (Paradigme), 2008.
- Vartic, Ion, *Cioran naiv și sentimental*, ediția a 3-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom (Plural M), 2011.
- Vălcan, Ciprian, *Cioran, un aventurier nemișcat. Treizeci de interviuri*, București, Editura ALL, 2015.
- Zarifopol-Johnston, Ilinca, *Searching for Cioran*, edited by Kenneth R. Johnston, foreword by Matei Călinescu, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 2009.
- ***, *Dicționar de termeni cioranieni, vol. I, A – M, vol. II, N – Z*, coordonare, index sintagmatic și cuvânt însoțitor de Simona Constantinovici, Timișoara, Editura Universității de Vest & Milano, Criterion Editrice, 2020.

III. Bibliografie generală

- Aristotel, *Metafizica*, traducere, Ștefan Bezdechi, note și indice alfabetic, Dan Bădărău, București, Editura IRI (Cogito), 1999.
- Aristotel, *Retorica*, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftai, București, Editura IRI (Cogito), 2004
- Acterian, Arșavir, *Jurnalul unui pseudo-filosof*, București, Editura Cartea Românească, 1992.
- Blaga, Lucian, *Aforisme*, text stabilit și îngrijit de Monica Manu, București, Humanitas, 2001.
- Blaga, Lucian, *Elanul insulei: aforisme și însemnări*, prefață, text stabilit și note de George Gană, ediție îngrijită de Dorli Blaga și George Gană, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1977.
- Blaga, Lucian, *Izvoade*, București, Humanitas, 2011.
- Blaga, Lucian, *Opere I. Poezii*, ediție critică de George Gană, cronologie și aducere la zi a receptării critice de Nicolae Mecu, introducere de Eugen Simion, București, Academia Română / Fundația Națională pentru Știință și Artă (Opere fundamentale), 2012.

- Bolea, Ștefan, *Existențialismul astăzi*, ediția a 2-a revizuită și adăugită, București, Editura Eikon (Universitas), 2019.
- Cernica, Viorel, *Filosofie românească interbelică: perspectivă fenomenologică*, ediția a 2-a, Iași, Editura Institutul European (Academica), 2006.
- Codoban, Aurel, *Filosofia ca gen literar*, ediția a 2-a, revăzută și adăugită, Cluj, Editura Idea Design & Print, 2005.
- Codreanu, Theodor, *A doua schimbare la față*, ediția a 2-a revăzută și adăugită, București, Scara Print, 2013.
- Collingwood, R.G., *Eseu despre metoda filozofică*, traducere din engleză de D. G. Stoianovici, București, Humanitas, 2015.
- Comarnescu, Petru, *Jurnal (1931 – 1937)*, Iași, Editura Institutul European, 1994.
- Conche, Marcel, *Pyrrhon ou l'apparence*, Villers sur Mer, Éditions de Mégard, 1973.
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2008.
- Delacampagne, Christian, *Istoria filozofiei în secolul XX*, traducere din limba franceză de Filon Morar și Camelia Runcean, București, Editura Babel, 1998.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix, *Ce este filozofia?*, traducere din limba franceză, Magdalena Mărculescu-Cojocă, Târgoviște, Editura Pandora-M, 1999.
- Dragomir, Alexandru, *Semințe*, ediție îngrijită de Gabriel Liiceanu și Bogdan Mincă, București, Humanitas, 2008.
- Drăghicescu, Constantin, *Din psihologia poporului român (Introducere)*, București, Librăria Leon Alcalay, 1907.
- Eliade, Mircea, *Profetism românesc*, vol. I, București, Editura Roza Vânturilor, 1990.
- Empiricus, Sextus, *Schițe pyrrhoniene*, traducere de Aram M. Frenkian, București, Editura Academiei R.S.R., 1965.
- Eminescu, Mihai, *Poezii*, Prefață de Dan C. Mihăilescu, selecție de Nicolae Manolescu, tabel cronologic și referințe critice de Mihai Iovănel, București, Litera Internațional, 2010.
- Florian, Mircea, *Arta de a suferi. Trepetic sufletesc*, îngrijire ediție, postfață și note de Nicolae Gogoneață, București, Editura Garamond (Ethos și Logos), 2001.
- Heidegger, Martin, *Conceptele fundamentale ale metafizicii: lume – finitudine – singurătate*, traducere din germană de Paul Gabriel Sandu, București, Humanitas, 2019.
- Heidegger, Martin, *Ființă și timp*, traducere din limba germană de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, București, Humanitas, 2003.
- Heidegger, Martin, *Repere pe drumul gândirii*, traducere și note introductive de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, București, Editura Politică, 1988.
- Ionescu, Nae, *Opere, II, Cursuri de metafizică, 2*, ediție îngrijită de Marin Diaconu și Dora Mezdrea, București, Editura Roza Vânturilor, 2005.
- Kant, Immanuel, *Logica generală*, traducere, studiu introductiv, note și index de Alexandru Surdu, București, Editura Științifică și Enciclopedică (Clasicii Filosofiei Universale), 1985.

- Kierkegaard, Søren, *Kierkegaard's Journals and Notebooks*, volume 2, *Journals EE–KK*, Edited by Niels Jørgen Cappelørn, Alastair Hannay, David Kangas, Bruce H. Kirmmse, Vanessa Rumble, K. Brian Söderquist and George Pattison, Volume Editor, Princeton and Oxford, Published in cooperation with the Søren Kierkegaard Research Centre Copenhagen by Princeton University Press, 2008.
- Kierkegaard, Søren, *Kierkegaard's Journals and Notebooks*, volume 3, *Notebooks 1–15*, Edited by Niels Jørgen Cappelørn, Alastair Hannay, David Kangas, Bruce H. Kirmmse, George Pattison, Vanessa Rumble, and K. Brian Söderquist, Princeton and Oxford, Published in cooperation with the Søren Kierkegaard Research Centre Copenhagen by Princeton University Press, 2010.
- Laertios, Diogenes, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, traducere din limba greacă de C.I. Balmuș, Studiu introductiv și comentarii de Aram M. Frenkian, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963.
- Lalande, André, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, texte revu par les membres et correspondants de la Société Française de Philosophie, Avant-propos de René Poirier, Paris, Quadrige / PUF, 2018.
- La Rochefoucauld, *Maxime și reflecții*, traducere, note și indice analitic de Aurel Tita, prefață de Ion Vicol, București, Editura Minerva, 1972.
- Levinas, Emanuel, *Time and the Other [and additional essays]*, translation by Richard A. Cohen, Pittsburgh, Duquesne University Press, 1987.
- Liiceanu, Gabriel, *Caiet de răscolit gânduri sau Despre misterioasa circulație a ideilor de-a lungul timpului*, București, Humanitas, 2019.
- Liiceanu, Gabriel, *Cearta cu filozofia. Eseuri*, ediția a 2-a, București, Humanitas, 1998.
- Liiceanu, Gabriel, *Despre limită*, București, Humanitas, 2004.
- Liiceanu, Gabriel, *Impudore: despre „eu” va fi vorba*, București, Humanitas, 2021.
- Liiceanu, Gabriel, *Jurnalul de la Păltiniș. Un model paideic în cultura umanistă*, ediție revăzută și adăugită, Humanitas, București, 1991.
- Liiceanu, Gabriel, *Ușa interzisă*, București, Humanitas, 2002.
- Lovinescu, Monica, *Unde scurte. Jurnal indirect*, București, Humanitas, 1990.
- Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc: 1945-1989*, București, Editura Compania, 2003.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45 (Sinteze), 2008.
- Manolescu, Nicolae, *Teme*, ediția a 3-a, revăzută, București, Cartea Românească, 2011.
- McHale, Brian, *Ficțiunea postmodernistă*, traducere de Dan H. Popescu, Iași, Editura Polirom, 2009.
- Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism, III. Eseistica. Piața ideilor politico-literare*, Iași, Editura Polirom, 2007.

- Nietzsche, Friedrich, *Așa grăit-a Zarathustra*, Introducere, cronologie și traducere de Ștefan Augustin Doinaș, Receptarea lui Nietzsche în cultura germană, selecție și traducere de texte de Horia Stanca, ediția a 2-a, București, Humanitas, 1996.
- Nietzsche, Friedrich, *Dincolo de bine și de rău*, traducere din limba germană de Francisc Grünberg, București, Humanitas, 1991.
- Nietzsche, Friedrich, *Opere complete*, vol. IV, ediție critică științifică în 15 volume de Giorgio Colli și Mazzino Montinari, traducere de Simion Dănilă, Editura Hestia, Timișoara, 2001.
- Niță, Adrian, *Filosofie și literatură. Eseuri și cronici de tranziție*, București, Editura Tracus Arte, 2014.
- Nițescu, Marin, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, București, Humanitas, 1995.
- Noica, Constantin, *De Caelo - Încercare în jurul cunoașterii și individului*, București, Humanitas, 1993.
- Noica, *Jurnal de idei*, text stabilit de Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu și Sorin Vieru, București, Humanitas, 1991.
- Noica, Constantin, *Jurnal filozofic*, București, Humanitas, 1990.
- Noica, Constantin, *Trei introduceri la devenirea întru ființă*, București, Editura Univers, 1984.
- Onfray, Michel, *Înțelepciune: cum să trăiești la poalele unui vulcan*, traducere din limba franceză și note de Petruța Spânu, Iași, Cartea Românească Educațional, 2021.
- Ortega y Gasset, José, *Ce este filosofia? Ce este cunoașterea?*, cu o introducere de Manuel García Morente, traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, București, Humanitas, 1999.
- Pascal, *Cugetări*, text stabilit de Léon Brunschvicg, ediția a 2-a, revăzută, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Oradea, Editura Aion, 2000.
- Patapievici, Horia-Roman, *Politice*, ediția a 4-a, București, Humanitas, 2006.
- Pavel, Sorin, *Krionis sau Treptele singurătății*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Crater, 2001.
- Platon, *Opera integrală*, vol. I, traducere, introducere generală, introduceri și note de Andrei Cornea, București, Humanitas, 2021.
- Pleșu, Andrei, *Jurnalul de la Tescani*, București, Humanitas, 1993.
- Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. I, București, Editura Semne, 2009.
- Reale, Giovanni, *Istoria filosofiei antice*, vol. V: *Cinismul, epicureismul și stoicismul*, traducere din limba italiană de Cristian Șoimușan, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2016.
- Reale, Giovanni, *Istoria filosofiei antice*, vol. VI: *Scepticismul, eclecticismul, neoaristotelismul și neostoicismul*, traducere din limba italiană de Cristian Șoimușan, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2018.
- Reale, Giovanni, *Istoria filosofiei antice*, vol. IX: *Direcțiile principale ale gândirii antice și lexicul*, traducere din limba italiană de Cristian Șoimușan, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2021.
- Revel, Jean-François și Ricard, Matthieu, *Călugărul și filozoful*, traducere de Alina Mănescu și Ioana Valentina Tudor, coordonator traducere Carmen Dobre, București, Editura IRECSON, 2005.

- Russell, Bertrand, *Istoria filosofiei occidentale*, volumul al II-lea, traducere din engleză de D. Stoianovici, București, Humanitas, 2005.
- Schopenhauer, Arthur, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, traducere de Titu Maiorescu, București, Editura Silva-Press, 1998.
- Sîrbu, Ion D., *Opere, I. Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, ediție îngrijită, cronologie și note de Toma Velici în colaborare cu Tudor Nedelcea, introducere de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă (Opere fundamentale), 2013.
- Sîrbu, Ion D., *Opere, II. Corespondență*, ediție îngrijită, cronologie și note de Toma Velici în colaborare cu Tudor Nedelcea, introducere de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă (Opere fundamentale), 2013.
- Sloterdijk, Peter, *Critica rațiunii cinice*, vol. I, traducere de Tinu Pîrvulescu, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Sloterdijk, Peter, *You Must Change Your Life. On Anthropotechnics*, translated by Wieland Hoban, Cambridge & Malden, Polity Press, 2013.
- Șestov, Lev, *Apoteoza lipsei de temeieri. Eșeu de gândire adogmatică*, traducere de Janina Ianoși, Prefață de Ion Ianoși, București, Humanitas, 1995.
- Vauvenargues, *Maxime și reflecții*, traducere, note și indice analitic de Aurel Tita, prefață de Ion Vicol, București, Editura Minerva, 1973.
- Vianu, Tudor, *Filosofia culturii și teoria valorilor*, ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, text stabilit de Vlad Alexandrescu și Adriana Zaharia, Studiu introductiv și repere critice de Ilie Pârvu, București, Editura Nemira (Cărți fundamentale ale culturii române), 1998.
- Vlăduțescu, Gheorghe, *Neconvențional, despre filosofia românească*, București, Editura Paideia, 2002.
- Wittgenstein, Ludwig, *Cercetări filosofice*, traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, în colaborare cu Adrian-Paul Iliescu, București, Humanitas, 2004.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*, traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, Notă istorică și În ajutorul cititorului de Mircea Flonta, note de Mircea Dumitru, București, Humanitas, 2001.
- Zambrano, Maria, *Confesiunea – gen literar [Cu cinci scrisori inedite de la Emil Cioran]*, traducere din limba spaniolă de Mariana Sipoș, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.
- ***, *Existențialismul românesc: 1919-1947*, vol. I și II, Introducere de Eugen Simion, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă (Opere fundamentale), 2019.
- ***, *Grand dictionnaire de la philosophie*, sous la direction de Michel Blay, Paris, Larousse / CNRS Éditions, 2012.

IV. Articole apărute în periodice sau studii

- Abad Torres, Alfredo Andrés, „Cioran et la philosophie”, în *Alkemie. Revue semestrielle de littérature et philosophie*, Numéro 6, *Cioran*, Décembre 2010, pp.54-58.
- Abad Torres, Alfredo Andrés, „Solitude et philosophie”, în *Cahiers Emil Cioran, Approches critiques*, IX, textes réunis par Eugène Van Itterbeek, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” & Leuven, Les Sept Dormants, 2008, pp. 81-91.
- Astier, Ingrid, „L’écriture fragmentaire chez Cioran, traversée solitaire d’un élégiaque”, în *Alkemie. Revue semestrielle de littérature et philosophie*, Numéro 2 / Novembre 2008, Editura Bastion, Timișoara, 2008, pp. 69-80.
- Barsacq, Stéphane, „Cioran, Hamlet, Yorick & Cie”, în traducerea lui Gabriel Mardale, în *Expres cultural*, V, nr. 3 (51), martie 2021, p. 22.
- Brădățan, Costică, „Filosoful eșecului: culmile disperării lui Emil Cioran”, în *Lettre Internationale*, ediția română, nr. 101-102, primăvara-vara 2017, pp. 3-7.
- Buzdugan, Adrian, „Cioran – filosof sau gânditor privat?”, în *Revista de filosofie*, LXVIII, nr. 2, martie-aprilie 2021, pp. 113-135.
- Buzdugan, Adrian, „Cioran – între o filosofie a vieții și o filosofie pentru viață”, în *Revista de filosofie*, LXVIII, nr. 5, septembrie-octombrie 2021, pp. 561-586.
- Buzdugan, Adrian, „Cioran – filosof și antifilosof”, în *Revista de filosofie*, LXIX, nr. 1, ianuarie-februarie 2022.
- Cernica, Viorel, „Despre un sens hermeneutic al *Convorbirilor cu Cioran*”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol VII, coordonator, Viorel Cernica, ediție îngrijită de Mona Mamulea, aparat bibliografic de Titus Lates, Editura Academiei Române, București, 2011, pp. 9-18.
- Chatelet, Lauralie, „Le penseur privé au prisme de l’amitié”, în *Alkemie. Revue semestrielle de littérature et philosophie*, 1/2019, Paris, Classiques Garnier, 2019, pp. 145-158.
- Chatelet, Lauralie, „Solitude et lumière”, în *Cioran, archives paradoxales. Nouvelles approches critiques*, tome IV, sous la direction d’Aurélien Demars et Mihaela-Gențiana Stănișor, Paris, Classiques Garnier (Rencontres), 2019, pp. 73-83.
- Cioran, Emil, „Cioran l’étranger”, convorbire cu Rosa Maria Pereda, în *Magazine littéraire*, no. 204, Février, 1984.
- Cioran, „Entretien avec Philippe D. Dracodaïdis”, entretien à l’Institut Français d’Athènes, 1985, transcription par Mihaela Gențiana Stănișor, în *Cahiers Emil Cioran, Approches critiques*, IX, textes réunis par Eugène Van Itterbeek, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, & Leuven, Les Sept Dormants, 1998, pp. 155-179.
- Codreanu, Theodor, „Cioran: un proces kafkian”, în *Convorbiri literare*, nr.4 (304), aprilie 2021, pp. 40-42.
- Deaconescu, Ion, „Cioran și România ca o rană”, în *Caietele Academiei Internaționale „Mihai Eminescu”*, nr. 2, *Emil Cioran*, Craiova, Editura Europa, pp. 382-385.
- Diaconu, Marin, „Despre corespondența lui Emil Cioran”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. VII, coordonator: Viorel Cernica, ediție îngrijită de Mona Mamulea, aparat bibliografic de Titus Lates, București, Editura Academiei Române, 2011, pp. 80-87.

- Dobre, Marius, „Alăturări dificile. (I). Cioran și Carnap”, în *Revista de filosofie*, LXVI, nr. 4, iulie-august 2019, pp. 476–482.
- Dobre, Marius, „Filosofia nesistematică este într-adevăr nesistematică? Cazul Emil Cioran”, în *Revista de filosofie*, LXV, nr. 5, septembrie-octombrie 2018, pp. 407-414.
- Dobre, Marius, „Probleme filosofice în opera lui Emil Cioran”, în *Istoria filosofiei românești*, coordonatori: Georgescu, Ștefan-Dominic, Popescu, Dragoș și Surdu, Alexandru, București, Editura Academiei Române (Civilizația românească), 2018, pp. 230-233.
- Dobre, Marius, „Traces of Buddhism in the Works of Emil Cioran”, în *European Journal of Science and Theology*, June 2013, Vol.9, No.3, pp. 95-104.
- Eliade, Mircea, „Asceză”, în *Cioran. Nihilistul privat*, caiet îngrijit de Constantin Barbu, Editura Cotrafort, Craiova, 2009.
- Fathi, Adam, „Cioran ne-a inspirat să ne eliberăm și să fim diferiți”, interviu realizat de Lia Faur pentru *Observator cultural*, nr. 1078, 16 septembrie 2021, p. 8-9.
- Gogoneață, Nicolae, „Trăirismul”, în Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Institutul de Filozofie, *Istoria filozofiei românești*, vol. II (1900-1944, partea I), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, pp. 742-764.
- Guardi, Mario Bernardi, „La sapienza amara di Émile Cioran”, *Parsifal*, gennaio-febbraio, 1985.
- Ianoși, Ion, „Opera – revanșă a vieții asupra morții”, *Pro și contra Cioran: între idolatrie și pamflet*, antologie, cuvânt înainte și note de Marin Diaconu, București, Humanitas, 1998, pp. 327-333.
- Kinzel, Till, „Erlaubte Zweifel: Cioran und die Philosophie / von Jürgen Große”, în *Informationsmittel für Bibliotheken*, Bd. 23, 1/2015.
- Lates, Titus, „Cioran și analiza cafard-ului”, în *Revista de filosofie*, LXVIII, nr. 2, martie-aprilie 2021, pp. 187-209.
- Lates, Titus, „Emil Cioran: lecturi din tinerețe (1926–1947)”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol VII, coordonator, Viorel Cernica, ediție îngrijită de Mona Mamulea, aparat bibliografic de Titus Lates, București, Editura Academiei Române, 2011, pp. 88-99.
- Lotringer, Sylvère, „Portrait d'un jeune écrivain dans le délire hitlérien”, *Cioran*, Cahier dirigé par Laurence Tacou et Vincent Piednoir, Paris, Éditions de L'Herne, 2009, pp. 59-64.
- Martinescu, Pericle, „Emil Cioran. Pe culmile disperării”, *Munca literară*, II, nr. 15, iulie 1934, p. IV, în *Emil Cioran - o alternativă la Homo-Europaeus*, Seria Personalalia, nr. 11, realizat de Dorin Gogâlea, Sibiu, Biblioteca Județeană „Astra”, 2007, p.87.
- Modreanu, Simona, „Cioran et l'équivoque: une affaire d'intensité”, *Approches critiques, VIII, Les préférés de Cioran. L'expérience de Dieu chez Cioran. L'écriture cioranienne*, Textes réunis par Eugène Vaan Itterbeek, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” & Leuven, Les Sept Dormants, 2007, pp. 135-145.
- Onfray, Michel, „Dans les travées du théâtre vide”, în *Cioran*, Paris, Éditions de L'Herne, 2009.
- Pătrașcu, Horia, „Lirismul metafizic. Teoria și clasificarea emoțiilor în *Pe culmile disperării*”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. VII, coordonator, Viorel Cernica, ediție îngrijită

- de Mona Mamulea, aparat bibliografic de Titus Lates, București, Editura Academiei Române, 2011, pp. 26-55.
- Petreu, Marta, „Cioran diplomate“, în *Cioran*, Paris, Éditions de L’Herne, 2009.
- Pintea, Ilie, „Fals tratat de propedeutică filosofică“, în *Cogito*, vol III, nr. 4/decembrie 2011.
- Pleșu, Andrei, „Reversul unui infern“, în *Secolul 20*, nr. 328-329-330, 4-5-6 / 1988, pp. 19-24.
- Pozzi, Mattia Luigi, „Fare esperienza di Cioran (Quasi una) presentazione“, în Mattia Luigi Pozzi, Giovanni Rotiroti și Ciprian Vălcan (coord.), *Emil Cioran. Zile de studiu la Napoli – Giornate di studio a Napoli (2016-2018)*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2019, pp. 7-11.
- Sălan, Vasile, „Este Cioran un filosof?“, în Dana Militaru (coord.), *Emil Cioran și nostalgiile literaturii române*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2019, pp. 102-107.
- Seligson, Esther, „Cioran o el grito de la conciencia ulcerada“, în *Revista de la Universidad de México*, iunie 1985, pp. 35-38.
- Sloterdijk, Peter, „Revanșistul dezinteresat. Notă asupra lui Cioran“, traducere din limba franceză, din *Essai d’intoxication volontaire suivi de L’heure du crime et le temps de l’oeuvre d’art*, Hachette, 2001, de Alex. Cistelean, în *Vatra*, anul XXXI, nr. 400-401, iulie-august 2004, pp. 67-69.
- Sorescu, Marin, „Acasă la Emil Cioran. Sunt creatura Bibliotecii Fundației «Carol I» din București“, *Literatorul*, an I, nr. 10, 8 noiembrie 1991, în Marin Diaconu și Mihaela-Gențiana Stănișor (ed.), *Întâlniri cu Cioran*, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2010, pp. 270-276.
- Stoenescu, Constantin, „Plictiseala ca exces metafizic și căderea în aforism“, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol VII, coordonator, Viorel Cernica, ediție îngrijită de Mona Mamulea, aparat bibliografic de Titus Lates, Editura Academiei Române, București, 2011, pp. 19-25.
- Teixeira, Vincent, „Cioran, «sans-patrie» dans les lettres françaises et dans l’exil intérieur“, în *Emil Cioran – Zile de Studiu la Napoli / Giornate di studio a Napoli: 2019-2020*, coordonatori Irma Carannante, Giovanni Rotiroti și Ciprian Vălcan, Timișoara, Editura Universității de Vest / Milano, Criterion Editrice, 2021, pp. 243-270.
- Țuțea, Petre, „Despre Emil Cioran“, confesiuni filosofice în transcrierea lui Marcel Petrișor, în *Secolul 20*, nr. 328-329-330, 4-5-6 / 1988.
- Vieru, Sorin, „Continentele insomniei“, în *Secolul 20*, nr. 328-329-330, 4-5-6 / 1988 pp. 14-18.
- Zaharia, Constantin, „Cioran are rezerve inepuizabile de umor“, interviu realizat de Radu Sergiu Ruba, *Dilema veche*, XIV, nr. 694, 8-14 iunie 2017.
- Zaharia, Constantin, „Constantin Zaharia în dialog cu Cristian Pătrășconiu“, *România literară*, LIII, nr. 22, 21 mai 2021, pp. 14-15.
- Zaharia, Constantin, „L’école des moralistes“, în Demars, Aurélien și Stănișor, Mihaela-Gențiana (coord.), *Cioran, archives paradoxales*, Tome V, *Nouvelles approches critiques*, Paris, Classiques Garnier, 2020, p. 193-199.

Zaharia, Constantin, „Tot ce a scris Cioran este o tehnică de supraviețuire, o autoterapie”, interviu realizat de Radu Sergiu Ruba, *Dilema veche*, XVIII, nr. 893, 20-26 mai 2021, pp. 22-23.